

ЕКОЛОШКИ ПРАВНИ ПРОБЛЕМИ И ЕТИКА

I

Екологија је релативно нова мултидисциплинарна наука, која је почела да се озбиљније и интензивније развија пре око 40 година, и то прво у најразвијенијим земљама (САД, Великој Британији, Француској, СР Немачкој и другим европским земљама), а затим и у мање привредно развијеним земљама. У нашој земљи озбиљнији радови на подручју екологије настали су већ почетком седамдесетих година, тако да данас постоји велики број правних прописа о заштити животне средине.

Ми ћемо се у овом раду ограничити само на правни аспект еколошких појава и на однос еколошке правне науке и етике, јер су те две дисциплине несумњиво повезане.

Једну од основа еколошке правне науке чине несумњиво и одговарајуће етичке поставке, јер се еколошка наука, између осталог позива и на етичка осећања људи. Мада еколошка правна наука предвиђа и одређене санкције у вези са непоштовањем еколошких правних норми, друштво пре свега треба да апелује на свест људи и на њихова етичка осећања у вези са заштитом животне средине од загађивања.

Друштво мора настојати да утиче на људе пре свега развијањем и унапређивањем моралних осећања у вези са заштитом природе, а у другом плану долази до примене принудних правних норми, као и одговарајућих санкција у односу на све субјекте који не поштују прописане правне норме.

Екологија је данас саставни део друштвених наука, бави се проблемима битним за егзистенцију друштва, и због тога друштвена заједница мора еколошким проблемима посвећивати посебну пажњу.

* Др Славољуб Б. Поповић, професор Универзитета.

II

Правне норме којима се прописују заштита животне средине представљају значајан фактор у одређивању и прописивању санкција за понашања противна еколошким нормама.

Велики број земаља је у току последњих 30 година развио врло интензивну законодавну делатност на подручју заштите животне средине. Законодавне мере имају првенствено превентивни карактер, са циљем да отклоне узроке загађивања те средине. Међутим, законодавним актима се предвиђају и одговарајуће обавезе за органе који врше надзор над применом прописа, да би се омогућило оживотворење правних прописа у пракси. Изгледа да је далеко лакше донети добре прописе него приморати субјекте (власнике, односно органе управљања, објеката, постројења, инсталација који загађују животну средину) да се у пракси тих прописа и придржавају. Стога, основне тешкоће настају на подручју извршења и примене прописа о заштити животне средине, због чега се јавља и потреба примене репресивних мера.

Треба додати да су прописи о заштити животне средине, а нарочито они у вези са предузимањем мера у циљу заштите појединих добара, веома динамични. Тим пре што су многе земље врло енергично приступиле решавању питања заштите животне средине, због чега је у великој мери долазило и до доношења нових прописа у овој области.

III

Невероватан пораст производних снага друштва има обележје научно-технолошке револуције, која захвата све сфере друштва. Савремена технологија је нарочито учинила прогрес на подручју хемијске производње, која данас расте знатно брже него производња у осталим индустријским гранама, затим, довела такође до великих и корисних промена на подручју медицине, производње хране, изградње урбаних насеља итд. Према томе, развој савремене технологије представља значајан допринос човечанству.

Постоји, међутим, и друга страна развоја технологије, јер је тај развој, односно развој техничке цивилизације имао доста негативних последица. Упоредо с развојем интензивне производње, настајали су и проблеми у вези са загађивањем животне средине.

Услед неконтролисаног развоја савремене технологије, односно као последица злоупотребе техничке цивилизације, дошло је и до загађивања животне средине, што се манифестује као: 1) загађивање ваздуха; 2) загађивање копнених вода и подземних вода;

3) нагомилавање чврстих отпадака; 4) нагомилавање штетних материја у храни; 5) штетне појаве буке; 6) опасност од радиоактивних материја; 7) сушење шума, итд.

Проблеми у вези са загађивањем животне средине нису акутни само у индустријски развијеним земљама. Ако не данас, они ће кроз неколико година бити присутни у економски неразвијеним земљама. Због тога се може констатовати да су то проблеми читавог човечанства и да се њиховом решавању мора прићи заједничким напорима одговарајућих међународних организација.

Сви проблеми који се односе на загађивање животне средине међу собом су повезани и делују у негативном смислу, због чега се као најбитнији захтев и поставља интервенција путем одговарајућих мера.

Развој индустријализације и технологије уопште нарочито утиче на промену атмосфере, то јест на њено загађивање. Употреба фосилних горива, производња хемијских супстанци, коришћење аутомобила и других возила, као и димњака без одговарајућих филтера – све то ствара отпадне материје: дим, чађ, гасовите оманације, прашину, песак, итд., које загађују ваздух, нарочито у великим градовима и индустријским центрима.

Загађивање копнених, односно површинских вода, а у последње време и подземних вода, свакако представља једну од најтежих последица савременог технолошког развоја.

Све више се истичу проблеми који настају у вези са загађивањем мора, јер се загађују не само обална подручја, него и отворено море. Познато је да је професор Хејердал, приликом путовања својим бродом РА-2, на сред океана налазио велико грумење од стврднуге нафте. Према томе, мора се нарочито загађују услед неодговорног изbacивања великих количина мазута и других отпадних материја из бродова. Познато је да се у море бацају и радиоактивни материјали, као и друге отровне и штетне материје.

Професор Кусто, познати француски океанограф, боравио је дуже времена на Антарктику, а по повратку је изнео поражавајуће податке о загађености области око Јужног пола. У води су се налазили индустријски отпаци, трагови инсектицида и друге штетне материје.

Са развојем индустријализације и савремене технологије нагомилавају се штетне материје у храни, због тога што се приликом припремања хране додају разне хемикалије. Употреба таквих средстава може проузроковати и контаминацију човекове средине.

Нагомилавање чврстих отпадних материја у животној средини такође представља један од озбиљних проблема наше цивилизације, настао са порастом индустријализације и потрошње уопште.

Сваког дана појављују се велике количине отпадних материја од картона, хартије, текстила, синтетике, лима, дрвета и другог чврстог материјала који се употребљава првенствено као амбалажа, али и за друге сврхе.

Јапански листови објавили су још пре десетак година да је кратер Фуџи претворен у „највећу канту за смеће“ на свету. Чувено излетиште препуно је разних отпадака, од кутија и конзерви до празних пивских боца.

Нагомилавање отпадака ове врсте повећано је и једнократном употребом боца за алкохолна и безалкохолна пића и друге амбалаже за конзервирано поврће, џемове итд., што је, на пример, само у једној години у Хамбургу захтевало набавку 23 нова камиона за одвоз смећа и запошљавање 149 нових радника.

У последње време све више се скреће пажња и на проблеме који су изазвани прекомерном буком, јер бука преко дозвољене границе угрожава здравље, па можда и живот човека.

Загађивању околине свакако доприносе и радиоактивне материје које се примењују у мирнодопске сврхе. Овде треба додати и примену радиоактивних материја у научним истраживањима, техници, пољопривреди, као и другим делатностима које могу у већој мери да допринесу загађивању животне средине. Раније су и атомске пробе и експлозије атомских бомби представљале велику опасност по здравље људи.

Кратак преглед последица које настају услед неконтролисаног развоја савремене технологије указује на многе проблеме изазване тим развојем. Проблеми који настају у вези са индустријализацијом, економским растом и развојем техничке цивилизације уопште нису само технички проблеми, већ представљају такође и филозофске, политичке, економске, али *и правне проблеме*. Ми ћемо се овде углавном задржати на разматрању правних проблема, и на утицају науке о етици на заштиту животне средине.

У борби против неконтролисаног технолошког развоја, а у циљу заштите животне средине, врло значајну улогу може да има право у виду закона и других прописа. Истиче се потреба да законодавство у вези са заштитом животне средине мора бити проширено, упрошћено, али и примењивано и поштовано. Да би се избегле сувише чврсте ревизије законодавства у односу на заштиту животне средине, сматра се да би углавном требало доносити оквирне законе, и у тим законима одредити опште циљеве, а у посебним подзаконским прописима предвидети детаљније прописе са мерама које треба предузимати. Према томе, потребно је донети глобално законодавство у циљу заштите животне средине, јер тај проблем представља глобални феномен.

Законодавне и друге мере у вези са заштитом животне средине доносе органи земље која те мере предузима. Према томе, ради се о тзв. *унутрашњем праву* о заштити животне средине.

Међутим, и на *међународном плану* све чешће се доносе норме у виду међународних конвенција о заштити животне средине, што значи да се упоредо са развојем унутрашњег права у том погледу развија и међународно јавно право.

Унутрашње право појављује се, дакле, као примарно, јер да би међународно јавно право важило у једној земљи, оно мора бити верификовано и признато од законодавних органа те земље.

Постоји и гледиште по којем међународно право и непосредно обавезује грађане поједине земље.

Несумњиво је да правне норме могу представљати једно од значајних средстава за сузбијање појава које настају услед неконтролисаног развоја савремене технологије, али под условом да су законодавни органи који прописују правне норме довољно динамични како би благовремено спречили сваку појаву штетну по животну средину. Још већа обавеза лежи на извршним органима (органи управе нпр.), који треба да спроводе и примењују законодавство о животној средини. Према томе, да би право могло са успехом да контролише савремену технологију и да сузбија непожељне појаве које могу да произлазе из њеног неконтролисаног развоја, у оквиру правних норми потребно је предузимати најпре врло опсежне *превенцијне мере*, а затим, уколико је дошло до прекршаја правних норми, доследно спроводити и *репресивне мере* у виду различитих санкција.

IV

У вези са односима еколошке правне науке и етике, треба се подсетити Кантовог схватања о моралу и о разлици између права и морала. Позната је Кантова мисао да се морал може дефинисати као аутономна норма која има интернационалистички карактер, тј. која се односи на човекову свест. Право се пак схвата као хетерономна норма и оно се односи на спољне поступке човека.

Сматра се да проблеме етике (морала) не можемо посматрати ван времена и простора, већ у конкретном друштву и времену.

Познато је да се етика дефинише као нормативна наука о моралу, односно као скуп правила о моралу.

Највећи број аутора одређује морал појмом *добро*, па се, с обзиром на његову садржину, најчешће и дефинише као систем норми који одређује шта је добро а шта зло и тако регулише људско понашање односно људске односе. Према томе, морал као

скуп друштвених норми субјект треба да доживљава као сопствену безусловну обавезу засновану на добру, што је самостална врховна вредност. Та врховна вредност утиче да субјект због прекршаја осећа грижу савести – то је унутрашња санкција. Али друштво може да примењује, када је то предвиђено правним нормама, и спољашње санкције у односу на субјект који је моралне норме прекршио. Иако се морал и право несумњиво разликују, ипак су те две области и те како међусобно повезане, због чега се може рећи да морал утиче на право, као и обратно, да право утиче на морал.

Сматра се да право можемо дефинисати као хетерономну норму, а да морал може бити једино аутономна норма.

У вези са односом права и морала познато је гледиште Јелинека, према којем право представља минимум морала (Georg Jelinek, *Allgemeine Staatslehre*, 5. издање, Verlag von Julius Springer, Берлин 1929, стр. 218).

Сматра се да има области права у којима морал није присутан, и обрнуто: да постоје области у којима се право и морал у извесном смислу поклапају. У овом другом случају ипак постоји разлика између моралне и правне норме, јер је правна норма прецизнија, она одређује и мерљиве обавезе, што није случај са моралном нормом.

Разлике између морала и права састоје се пре свега у томе што норме не постоје у облику писаних прописа, као што је случај са правним нормама. Право и морал ће се свакако још дуго разликовати, па можда чак и супротстављати једно другом.

Постоје и предлози да се због важности моралних норми, а у циљу њиховог прецизнијег формулисања, донесу и посебни морални кодекси. Они би садржавали норме којих би се људи одређених правничких занимања придржавали у свом пословању. Тако би се могли створити морални кодекси за адвокате, за судије, за службенике у државном апарату, углавном за сва правничка занимања која су у вези са доношењем важних правних одлука.

Што се тиче етике управних радника, запажа се да она представља само специфичност, односно подврсту опште слике и да, полазећи од елемената опште етике, треба изнаћи и посебне елементе етике управних службеника. Проблеми етике управних службеника могли би се сврстати у оквире проблема професионалног морала.

V

Повезујући еколошко-правне норме са етичким нормама, можемо констатовати да етичке норме претходе правним нормама и да законодавац, при прописивању еколошких правних норми,

треба да води рачуна колико год је то могуће, и о њиховом усклађивању са општим етичким нормама. Већ је речено да су релативно ређи случајеви у којима су правне норме потпуно сагласне са етичким нормама. Међутим, творци правних норми, при прописивању мера у вези са заштитом животне средине, треба да воде рачуна и о етичким нормама које се односе на животну средину. Моралне норме које се односе на животну средину воде првенствено рачуна о спречавању раубовања животне средине, јер је здрава животна средина услов за опстанак људи на земљи.

Пошто правне норме имају за циљ заштиту животне средине, то је несумњива чињеница да на том подручју у неким случајевима долази до идентификације моралних и правних норми. Разлика је само у санкцијама за прекршај моралних односно правних норми. Прекршаји правних норми праћени су кривичним прекршајним, привредно-преступним и дисциплинским санкцијама, док су прекршаји моралних норми, као што је речено, чисто интерналистичког карактера (грижа савести) код субјеката који су их прекршили.

Битно је, међутим, да се правне и моралне норме што више приближе, пошто су правне норме ефикасније јер подразумевају санкције које се могу применити на прекршиоце тих норми.